Yusupov Umrbek Azatbayevich

Jaloliddin Manguberdi nomidagi harbiy-akademik litseyi

TA'LIM JARAYONIDA ONGLI O'RGANISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV YONDASHUVNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida ongli o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda metakognitiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari yoritiladi. Metakognitsiya o'quvchilarning o'z o'quv faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyatlarini shakllantirishda muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada metakognitiv strategiyalarni qo'llash orqali mustaqil fikrlash, o'zini nazorat qilish va ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari metakognitiv yondashuv ongli o'rganish muhitini yaratishda samarali vosita ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: metakognitsiya, ongli o'rganish, metakognitiv strategiyalar, refleksiya, o'zini nazorat qilish, mustaqil fikrlash, ta'lim samaradorligi

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatning tezkor rivojlanishi, axborot hajmining ortishi va kompetensiyaviy yondashuvning ustuvor ahamiyat kasb etishi bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda o'quvchilarning faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishi emas, balki ularni ongli ravishda o'rganishi, tahlil qilishi va amaliyotda qo'llay olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ta'lim jarayonida ongli o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Ongli o'rganish o'quvchining o'z o'quv faoliyatini anglab yetishi, maqsad qo'yishi, o'z faoliyatini rejalashtirishi, nazorat qilishi va baholashi bilan bog'liq jarayon bo'lib, u o'zini boshqarish kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etishda metakognitiv yondashuv muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Metakognitsiya shaxsning o'z bilish jarayonlari haqida fikrlashi, ularni boshqarishi va nazorat qilishi qobiliyatini anglatadi hamda o'rganishni ongli, maqsadli va samarali tashkil etishga yordam beradi [4,5].

Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, an'anaviy ta'lim jarayonida o'quvchilar ko'pincha bilimlarni mexanik tarzda o'zlashtirish bilan cheklanib qoladi. Bu esa ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish hamda o'z o'quv faoliyatini boshqarish ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmasligiga olib keladi. Shu sababli ta'lim jarayoniga metakognitiv strategiyalarni joriy etish orqali o'quvchilarda ongli o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi ta'lim jarayonida ongli o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda metakognitiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda uning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini asoslab berishdan iborat. Tadqiqot natijalari pedagoglar uchun ta'lim jarayonini takomillashtirish, o'quvchilarning o'zini boshqarish kompetensiyasini rivojlantirish va ongli o'rganish muhitini yaratishda metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi [1,2,3].

Mazkur tadqiqot ta'lim jarayonida ongli o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda metakognitiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot davomida nazariy tahlil,

pedagogik kuzatuv, tajriba-sinov ishlari hamda so‘rovnoma va refleksiya varaqalari kabi metodlardan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali metakognitsiya, ongli o‘rganish va o‘zini boshqarish kompetensiyasiga oid ilmiy manbalar o‘rganildi. Pedagogik kuzatuv jarayonida o‘quvchilarning o‘z o‘quv faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash jarayonlari tahlil qilindi. Tajriba-sinov ishlari davomida metakognitiv strategiyalar o‘quv jarayoniga joriy etilib, ularning samaradorligi amaliy jihatdan baholandi. Shuningdek, so‘rovnoma va refleksiya varaqalari yordamida o‘quvchilarning o‘z o‘quv faoliyatiga bo‘lgan munosabati, o‘zini baholash va o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalaridagi o‘zgarishlar aniqlandi.

Tajriba umumta’lim muassasasining yuqori sinf o‘quvchilari (yoki talabalari) ishtirokida olib borildi. O‘quv jarayoniga o‘quv maqsadlarini mustaqil belgilash, o‘quv faoliyatini rejalashtirish, jarayonni monitoring qilish hamda yakuniy refleksiya va o‘zini baholash kabi metakognitiv strategiyalar bosqichma-bosqich joriy etildi. Mazkur strategiyalar interfaol ta’lim metodlari bilan uyg‘unlashtirilib, o‘quvchilarning faol ishtiroki va mustaqil fikrlashini rag‘batlantirishga xizmat qildi [6,8].

Tajriba natijalari metakognitiv yondashuvni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning ongli o‘rganish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini ko‘rsatdi. Xususan, o‘quvchilarda o‘z bilim darajasi va o‘zlashtirish jarayonidagi qiyinchiliklarni anglash ko‘nikmalari shakllandi. Ular topshiriqlarni bajarishda maqsad qo‘yish va vaqtni to‘g‘ri taqsimlash orqali rejalashtirish malakalarini egallay boshladilar. Monitoring jarayonida o‘quvchilar o‘z xatolarini mustaqil aniqlash va tuzatishga intilishdi, bu esa o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarining rivojlanishiga olib keldi. Dars yakunida tashkil etilgan refleksiya jarayonlari o‘quvchilarga o‘z faoliyatini tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda kelgusi o‘quv faoliyatini takomillashtirish yo‘llarini belgilash imkonini berdi. Natijada o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasi oshib, ular o‘quv jarayonining faol subyekti sifatida o‘zini namoyon eta boshladi.

Olingan natijalar metakognitiv yondashuvning ongli o‘rganishni shakllantirishdagi muhim o‘rnini tasdiqlaydi. Metakognitiv strategiyalar o‘quvchilarning o‘z o‘quv faoliyatiga nisbatan mas’uliyatini oshiradi, ularni mustaqil va tanqidiy fikrlashga undaydi hamda ta’lim jarayonini o‘qituvchi markazidan o‘quvchi markaziga yo‘naltirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday yondashuv bilimlarni mexanik o‘zlashtirishdan ongli va mazmunli o‘rganishga o‘tishni ta’minlaydi [7,10].

Xulosa qilib aytganda, metakognitiv yondashuv ta’lim jarayonida ongli o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Rejalashtirish, monitoring va refleksiya kabi metakognitiv strategiyalar o‘quvchilarning o‘zini boshqarish, mustaqil fikrlash va bilimlarni ongli o‘zlashtirish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi. Metakognitiv yondashuvni ta’lim amaliyotiga keng joriy etish o‘quvchilarda o‘zini boshqarish kompetensiyasini rivojlantirish, ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quv motivatsiyasini kuchaytirish hamda mustaqil va tanqidiy fikrlovchi shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli pedagogik amaliyotda metakognitiv strategiyalarni tizimli qo‘llash ongli o‘rganish muhitini yaratishning muhim sharti sifatida tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
2. Schraw, G., & Dennison, R. S. (1994). Assessing metacognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4), 460–475.

3. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
4. Brown, A. L. (1987). Metacognition, executive control, self-regulation, and other more mysterious mechanisms. In F. E. Weinert & R. H. Kluwe (Eds.), *Metacognition, motivation, and understanding*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
5. Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts et al. (Eds.), *Handbook of Self-Regulation*. San Diego: Academic Press.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Biggs, J. (1999). *Teaching for Quality Learning at University*. Buckingham: Open University Press.
9. Қодиров, Б. Р. (2015). Таълим жараёнида ўқувчиларнинг мустақил фикрлашини ривожлантириш. Тошкент: Фан.
10. Тўхтаходжаева, М. Х. (2018). Педагогик технологиялар ва уларни таълим жараёнида қўллаш. Тошкент: Ўқитувчи.